

TEN RENGİ AYRIMCILIĞI: AFRO-TÜRKLER ÖRNEĞİ*

*Lülüfer KÖRÜKMEZ KAYA***

Öz

Ten rengine dayalı ayrımcılık olarak, “renkçilik”, insanların ten rengine göre farklı muameleye tabi tutulmasıdır. Yaygın olarak da, beyaz rengin siyahtan üstünlüğü inancına dayanmaktadır. Bu çalışma, Afro-Türklerin günlük hayatta karşılaştıkları ten rengine dayalı ayrımcılık pratiklerine odaklanmaktadır. Afro-Türkler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu’ya köleleştirilerek getirilen Afrikalıların neslinden gelen kişilerdir. Bu çalışma, ayrıca, ten rengi ayrımcılığının tarihsel köklerini göstermeye ve söz konusu ayrımcılığın bir süreklilik taşıdığını göstermeyi hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Afro-Türkler, Kölecilik, Ten rengi ayrımcılığı

Skin Color Discrimination: The Case of Afro-Turks

Abstract

Skin color discrimination is the form of discrimination in which human beings are treated on the base of their skin color. It rests on the belief of preference of white skin color over black skin color. This article focuses on skin color discrimination experiences of Afro-Turks in daily life. Afro-Turks are descendants of Africans those brought to Anatolia through enslavement during Ottoman Empire. This aims to present historical origins and continuity of skin color discrimination.

Keywords: : Afro-Turks, Enslavement, Skin color discrimination

* Bu makale, Açık Toplum Vakfı tarafından fonlanmış ve Afrikalılar Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği bünyesinde gerçekleştirilmiş olan “Ten Rengi Ayrımcılığı: İzmir ve Çevresinde Yaşayan Afro-Türkler Üzerine Bir Araştırma” başlıklı projenin verilerine dayanmaktadır.

** Dr., lulufekorukmez@hotmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 15.11.2016, Kabul Tarihi: 17.11.2016

Giriş

Afro-Türkler, Türkiye’de az bilinen, “suskun ve yokmuşçasına” (Toledano, 2010) yaşayan gruplardan bir tanesidir. Bu görünmezliğin sebepleri, bir yandan Türkiye’de ulusal kimlik tartışmalarına ve buna bağlı olarak tarih yazımıyla ilgiliyken (Durugönül, 2003), diğer yandan ise aşağıda da tartışılacağı üzere, Afro-Türk nüfusun demografik özellikleri ve Türkiye politik coğrafyası içinde yaşama biçimleri ile ilişkilidir.

Osmanlı İmparatorluğunda yüzyıllarca devam eden köle ticareti yoluyla, imparatorluğun hemen her yerine olduğu gibi, Anadolu topraklarına getirilen *siyah kölelerin* neslinden gelenler, bugünkü Türkiye’de Afro-Türkler olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunda kölecilik üzerine literatür giderek artıyor olmakla birlikte, Türkiye’de Erdem (1996) ve Toledano’nun (1982, 2010) çalışmaları önemli mihenk taşlarıdır. İmparatorlukta köle pazarları vasıtasıyla Anadolu topraklarının pek çok yerine köleleştirilmiş siyahların yayılmış olması mümkün olmakla birlikte, günümüz Türkiye’sinde Afro-Türkler, yoğunlukla İzmir, Aydın, Muğla ve Antalya civarında yaşamaktadır. Afro-Türk terimi, bir anlamda, ortak geçmişi tarif etmektedir. Öte yandan, etnik ya da dinsel gruplarda görülen ortak kültürel bir içerik taşımamaktadır. Diğer bir deyişle, Afro-Türkler teker teker “kök”lerinin nereye dayandığını veya aile geçmişlerini ya hiç bilmemektedirler veya duyum düzeyinde kalmaktadır. Dolayısıyla sınırlı ortak geçmiş bilgisi, aslında, köklerinin bir şekilde Afrika ülkelerine dayandığı ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde köleleştirilmiş bir aile geçmişine sahip oldukları bilgisiyle sınırlıdır. Ortaklık alanlarının sınırlı olduğu bir topluluğun belirleyici niteliği olarak, Afro-Türkler için, geriye sadece ten rengi kalmaktadır. Bununla birlikte, siyah ten rengi de sabit bir kategori değildir. Aşağıda tartışıldığı gibi ten renginin tonları da önemli farklılıklar yaratmaktadır.

Bu makalede, İzmir ve civarında yaşayan Afro-Türklerin gündelik hayatta karşılaştıkları ten rengine dayalı ayrımcılık deneyimleri üzerinde durulmuştur. Türkiye’de ten rengi ayrımcılığı hemen hiç tartışılmazken, bu çalışma, söz konusu ayrımcılığın varlığını ortaya koymanın yanı sıra, devlet ve toplumun siyah tenli olanlara yaklaşımının, Osmanlı’dan günümüze bir süreklilik taşıdığını da göstermeye çalışmaktadır.

Osmanlı’da Kölecilik ve Siyah Köleler

Osmanlı İmparatorluğu’nun 13. Yüzyıldan başlayan yükselişinden itibaren kölelik, imparatorluğun tüm kesimlerinden insanların aşına olduğu bir olguydu ve yaygın biçimde kabul görüyordu (Toledano, 1993: 479). Giderek köle sayısının artmasıyla, imparatorlukta, farklı işlerde ve sektörlerde köle

emeğinden yararlanılmıştır: Askeri-idari kulluk sistemi, tarım (ev içinde çalıştırılanlar dahil), sanayi ve harem (Toledano, 1993; Erdem, 2004). Bunu takiben ise, köle-toplum-devlet ilişkilerini düzenleyen hukuksal kurallar da kendisini göstermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu topraklarına getirilen kölelerin sayısını tahmin etmek zordur. Toledano'ya göre 19. Yüzyılda her yıl ortalama 10.000 Afrikalı ve Çerkez köle getirilmiştir. 19. Yüzyılın üçüncü çeyreğinde ise rakamlar en yüksek seviyesine ulaşmıştır: çoğunluğu Afrika ülkelerinden olmak üzere yıllık 11,000-13,000 kişi¹ (Toledano, 1982). İmparatorlukta kölecilik hiçbir zaman resmi olarak yasaklanmamış olmakla birlikte, Tanzimat ve sonrasında köleciliğin yasaklanması yönünde uluslararası baskılar artmıştır ve nihayetinde Cumhuriyetin ilanı ile herkesin özgür vatandaşlık statüsüne geçirilmesiyle, kölelik kurumu ortadan kalkmıştır².

Afrika topraklarında köleleştirilmenin gerçekleştiği toprakların genişliği ve Afrikalı kölelerin çok çeşitli kabile, dil ve kültürel gruplardan gelmesi, siyah kölelerin din, dil, kültür ve dil bakımından birbirinden önemli oranda farklılık göstermesine yol açmıştır (Spyropoulos, 2010: 26). Dolayısıyla, tıpkı bugünün Türkiye'sinde yaşayan Afro-Türklerde olduğu gibi, Osmanlı topraklarında yaşayan köleleştirilmiş siyahların, aynı kıtadan gelmekten, köleleştirilmiş olmaktan ve ten renklerinden başka ortaklıkları yoktu. Yine de, sınırlı da olsa bu müşterekler, siyah kölelerin bir dayanışma ağı oluşturmalarının da tek zeminini sunmuştur.

Osmanlı imparatorluğu geniş toprakları üzerinde yaşayan ve farklı etnik ve dinsel özellikleri olan grupları millet sistemi altında topluyor ve tebaasıyla ilişkisini de bu zeminde düzenliyordu. Oysaki söz konusu etno-dinsel ve hatta kültürel özellikler, siyah köleler için geçerli değildi. Dolayısıyla, devlet ve toplumun bu kişilerle ilişki kurmasının tek dayanağı olarak geriye ten rengi kalıyordu. Devletin köleleştirilmiş siyahlara homojen bir etnik-ırksal grup muamelesi yapmasının izleri, köle azadıyla ilgili belgelerde görülebilir: Beyaz köleler azat edildiğinde, "Rus kökenli", "Macar kökenli", "Bulgar kökenli, vb. olarak anılırken, siyah köleler daima "siyah kökenli" olarak belirtildi (Spyropoulos, 2010: 32).

¹ Ayrıca bkz. Şaul, M. (2015). Geçmişten Bugüne Siyah Afrika'dan Türkiye'ye Göçler: Kölelikten Küresel Girişimcilikçe. İçinde *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'de Göçler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

² Osmanlı İmparatorluğunda köle ticaretinin yasaklanması çabaları ve azat edilen kölelere yönelik uygulamalara ilişkin bkz. Martal, A. (2000). Afrika'dan İzmir'e: İzmir'de Bir Köle Misafirhanesi. *Kebikeç*. 10, 171-186.

Toplumun, bu heterojen gruba ilişkin çağrışımları da olumsuzdu; cahil, sadakatsiz ve kıt akıl (Spyropoulos, 2010: 30). Boratav ve Eberhard'ın (1951), Türk folklorunda siyah karakterleri anlattıkları çalışmalarında, siyahlara ilişkin negatif tutumların, söylence, hikâye ve oyunlara yansımaları görülmektedir. Ayrıca siyah ten rengi, kişilerin aşağı statüde işler yaptığı ya da köle olduğuna işaret ediyordu (Zilfi 2010:139; Spyropoulos 2010). Belirtmek gerekir ki ırka dayalı davranışlar sistematik değildi veya buna yol açan hukuki bir düzenleme yoktu. Bu sebeple de, özellikle sahip-köle ilişkisini düzenleyen kodların İslam'dan kaynak alıyor olması sebebiyle, İslam topraklarında kölecilik ile Atlantik ötesi kölecilik karşılaştırılarak, İslam köleciliğinin daha yumuşak ve hatta insani olduğu ileri sürülmektedir. Siyah köleler arasında, saraya yakın olanlar hürmet görüyordu. Örneğin, 16-19. yüzyıllar arasında en zengin ve güçlü figürlerden birisi olan hadımlar, hem askeri sınıf içinde hem de daha geniş kamusal alanda saygı görenler arasındaydı (Zilfi 2010: 136).

Her ne kadar saraya yakın olanlar ayrıcalıklı konum elde etseler de, geriye kalanlar toplumsal hiyerarşide en altta yer alıyorlardı. Bunu köle pazarlarında beyaz ve siyah kölelerin satış bedellerinde de görebiliriz. Beyazlar, siyahlara nazaran daha pahalıya satılıyordu.

Türkiye'de Siyahlık ve Afro-Türkler

Türkiye'nin etnik kompozisyonu içinde görünmez olan Afro-Türkler hakkında akademik çalışmalar³ da oldukça sınırlı kalmaktadır. Durugönül (2003) bu eksikliğin sebeplerini Türkiye'de ulusal kimlik oluşturma çabaları, tarih yazımı ve eğitimi, son olarak da Afrikalılık bilincinin olmayışına bağlamaktadır. Durugönül aynı çalışmasında, Afrikalılık bilincinin oluşmamasını bir yandan kendisini köleleştirilmiş Afrikalıların soyundan ya da köle sahiplerinin soyundan gelen ve geçmişlerinin araştırılmasını talep eden, sosyo-politik olarak önemli bir komünite olmamasına, diğer yandan da hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde Afrika kökenlilerin Türk/Müslüman olarak kaydedilerek istatistiklerde yer almamasına bağlamaktadır⁴ (2003: 289). Ayvalıklı mermer ustası Mustafa Olpak⁵ tarafından 2006'da kurulan ve hala çalışmalarına devam eden Afrikalılar

³ Durugönül (2003) Antalya civarında yaşayan Afro-Türkler üzerine araştırmalar gerçekleştirirken, Akpınar (2016) İzmir köylerinde yaşayanlara odaklanmaktadır. Ayrıca Tarih Vakfı tarafından 2009-2010 arasında "Sessiz Bir Geçmişten Sesler: Afrika Kökenli 'Türk' Olmanın Dünü ve Bugünü Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması" başlığını taşıyan bir sözlü tarih çalışması gerçekleştirilerek 100 kişinin yaşamöyküsü derlemiştir. Bkz. <http://www.afroturks.org/>

⁴ Cumhuriyet dönemi nüfus sayımlarında ırk, etnisite ve dinle ilgili sorular yer almadığı için günümüz Türkiye'sinde de Afro-Türklerin sayılarına ilişkin bilgi bulunmamaktadır

⁵ Mustafa Olpak'ın 2006 yılında yayınlanan ve kendi aile öyküsünü anlattığı i kitabı, bu alanda yazılmış ilk çalışma özelliğini taşımaktadır. Bkz. Olpak, M. (2006). Köle Kıyısından İnsan Hikayeleri: Kenya-Girit-İstanbul. İstanbul: Ozan Yayıncılık

Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği (kısa adıyla Afrikalılar Derneği) bilinç uyandırma, geleneğin icadı ve geçmişin araştırılması yönündeki talepleriyle bir istisna oluşturmaktadır⁶. Dernek, 2007'den beri köklerini Kuzey ve Doğu Afrika'da yaygın olan Zar/Bori⁷ kültüründen alan ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde köleleştirilmiş siyahlar tarafından kutlanan Dana Bayramını⁸ yeniden canlandırmış ve bu bayram 2007'den bu yana İzmir'de kutlanmaktadır.

Afro-Türkler, genellikle “zenci” ya da “Arap” olarak adlandırılmaktadır. Kendilerini ise Arap, zenci ve son zamanlarda giderek artan oranda Afro-Türk olarak tanımlamaktadırlar. Zenci ve Arap, çoğunlukla birbirinin yerine geçecek şekilde ve aynı anda kullanılabilir. Günümüzde genellikle lakap olarak kullanılan bu terminolojinin kaynakları da yine Osmanlı İmparatorluğuna uzanmaktadır. 16. Yüzyılın sonu-erken 17. Yüzyıl arasında Kıbrıs'ta Osmanlı mahkeme kayıtlarını inceleyen Jennings, azat edilmiş ve hala köle olan Afrikalıların, zenci, siyah, Arab ve Habeşi (Etiyopyalı) olarak tanımlandığını ortaya koymuştur (Jennings 1987'den aktaran Ferguson, 2014: 83). Zenci kelimesinin, günümüzde kullanımı tartışmalıdır: Bir yandan, ırkçı aşağılama anlamı içeren İngilizce negro kelimesin tam karşılığı olmadığı ve Arapça siyah *zenc* kökeninden geldiği için kabul edilebilir bir tanımlama olduğu ileri sürülmektedir. Öte yandan, köleleştirilmiş siyahlar için Osmanlı İmparatorluğunda kullanılan *zenci* kelimesinin yeniden bugün Türkiye vatandaşı olan Afro-Türkler veya diğer siyah tenliler için yeniden üretilmesinin problemli olduğu iddia edilmektedir. Ancak, İzmir ve çevresinde gerçekleştirdiğimiz alan araştırmasında, özellikle Afro-Türk gençlerin zenci kelimesini popüler kültürden etkilenecek ve kendilerini tanımlamak için uygun kelime arayışı içinde, zaman zaman kullandıklarını gözlemledik. Genellikle de bu tanımlamayı kullanan gençlerin, kelimenin olumsuz içeriğinden haberdar olmadığını ya da görmezden geldiğini söyleyebiliriz.

Yine İzmir ve çevresinde gerçekleştirdiğimiz çalışmada ve Afrikalılar Derneği çevresinde tanıştığımız Afro-Türkler arasında geçen konuşmalarda, Arap kelimesinin, daha ziyade yaşlılar arasında ve köylerde kullanıldığını gözlemledik. Benzer biçimde Durugönül, yaşlı neslin kendilerini “Arap”, “Müslüman” ya da “Arap-Müslüman-Türk” olarak tanımlarken, genç kentli neslin

⁶ Mustafa Olpak'ın 3 Kasım'da hayatını yitirmesinin ardından düzenlenen anma töreninde Afro-Türk dernek üyelerinden bir tanesinin şu sözleri, Olpak ve derneğin bilinç yaratma ve dayanışma alanında ne çok yol aldığına bir göstergesidir: “Biz önceden ya Araptık ya da zenci. Şimdi Afro-Türk'üz”.

⁷ Toledano (2010: 31) köleleştirilmiş kişilerin, Zar/Bori ayinleri ve diğer kültürel odaklı araçları kullanarak ızalasyon ve yabancılaşma duygusunu yenmeye çalıştıklarını ifade etmektedir.

⁸ Bkz. Güneş, G. (1999). İzmir'de Zenciler ve Zenci Folklorü. *Toplumsal Tarih*. 62 (11), 4-10.

“Müslüman-Arap”, “Afro-Türk” ya da “Afrika Kökenli Türk” olarak tanımladıklarını belirtmektedir (2011:167). Afro-Türkler, bir yandan, günlük yaşamda, siyah olmayanlar tarafından Arap olarak tanımlanmalarının bir devamı olarak kullanılırken bir yandan da Müslüman olmaya atıf yaptığını söyleyebiliriz. Afro-Türkler arasında *Hicaz’dan gelmiş* olmak, köklerinin nereye dayandığını açıklamak için kullanılan anlatılardan bir tanesidir⁹. Hacca gidenlerin yanlarında köle getirmesine atıf yapan Hicaz’dan getirilmek, aynı zamanda bilinmeyen geçmişin, Müslüman ve Afrika’dan daha tanıdık olana yaklaşmayı da ima etmektedir. Nihayetinde, özellikle 50’li yaşların üzerinde olan Afro-Türkler, Afrika’ya ilişkin ya az bilgiye ya da olumsuz imajlara sahiptir¹⁰.

Ten Rengi Ayrımcılığı

Literatürde, ten rengine dayalı ayrımcılık, “renkçilik” (colorism) olarak kullanılmaktadır. Renkçilik, insanların ten rengine göre farklı sosyal ve ekonomik muameleye tabi tutulmasıdır (Hamilton vd., 2009: 32). Buna göre, açık ten rengi tonları, koyu renk tonlarına göre tercih edilir durumdadır. Birleşik Devletler, Hindistan ve Jamaika gibi yerlerde sıklıkla gözlemlenmektedir. Beyazın siyaha üstünlüğü veya beyaz ten renginin tercih edilmesi, ırksallaştırma sürecinin kolonyalizm ve Afrika’nın köleleştirilmesi ile bağlantısı kurulmakla birlikte, kolonyalizm öncesi Japonya’da, 12. Yüzyılda kadın güzellik normunun açık ten rengiyle ilişkilendirildiği görülmüştür (a.g.e.: 32-33). Öte yandan, kölecilik döneminde açık tenli köleler evlerde çalıştırılırken, koyu tenli köleler daha zor işlerde ve tarlalarda çalıştırılmıştır (Harris, 2013: 22). Renkçilik, etnik gruplar arasında olduğu kadar etnik gruplar içinde de görülebilir.

Renkçilik genellikle ırkçılık ile karıştırılır. Renkçilik ve ırkçılık, birbirinden kolayca ayırt edilemeyecek kadar iç içe geçmiştir; ancak yine de birbirinden farklıdır. ırkçılık, kişilerin ırk ve etnisiteleri sebebiyle ayrımcılığa uğramasına verilen isimdir. Renkçilik ise, kişilerin ilişkilendirildikleri ırk veya etnisiteden bağımsız olarak, fenotipleri yani dış görünüşleri sebebiyle ayrımcılığa maruz bırakılmalarıdır. Renkçilikteki hiyerarşi ırkçılıktakine benzer bir yapı gösterir: açık ten, koyu tenden; beyazların yüz ve beden biçimi, Afrikalı yüz ve beden

⁹ Durugönül (2011: 167) İzmir ve çevresinde yaşayanların bir kısmı Sudan’dan geldiklerini; Balıkesir, Ayvalık ve İzmir çevresinde yaşayanların bir kısmı mübadele döneminde Girit’ten getirildiklerini ve atalarının da Doğu Afrika’dan Girit’e geldiklerini; Muğla ve Aydın civarındakilerin bazılarının Sudan’dan geldiklerini söylemekle birlikte çoğunluğun nereden geldiklerini bilmediklerini; Milas, Dalaman ve Ortaca’da yaşayanların ise Hidivi Abbas Hilmi tarafından Mısır’dan getirildiklerini ve Sudan’dan bahsettiklerini belirtmektedir.

¹⁰ Durugönül (a.g.e.: 169) çalışmasında bazı Afro-Türklerin, yoksulluk görecekları ve üzüleceklerini düşünerek Afrika’ya gitmek istemediklerini, bunun yerine Amerika’daki siyahlarla tanışmayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Ayrıca, Antalya’nın köylerinde yaptığı mülakatlarda özellikle genç neslin, Afrika ile herhangi bir bağı reddettiklerini ifa etmektedir (a.g.e.: 168).

biçiminden daha değerlidir. Diğer bir deyişle, renge dayalı ayrımcılıkta renk, ırkın bir göstergesi değildir. Örneğin, birisi açık kahverengi tenli ve diğeri koyu siyah tenli olan, aynı ırka mensup iki kişi olduğunu varsayalım. Bu kişiler aynı ırka mensup olmalarına karşın, ten rengi sebebiyle biri diğerinden daha üstün tutulabilir, diğeri daha fazla ayrımcılığa uğrayabilir. Buradaki farklı tutumun sebebi ırk değil, fakat ten rengidir. Yani, bir kişinin ten rengine ilişkin sosyal anlama bağlı olarak, o kişinin statüsünün belirlenmesi renkçilik/ renk ayrımcılığıdır (Jones, 2000: 1497).

Renkçilik, ilk kez 1982 yılında Alice Walker'ın bir makalesinde kullanılmıştır. Ancak, aslında yeni bir fenomen değildir; yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü, ırkçılık içinde kaybolmuştur (Jones, 2000: 1489). Konu hakkında özellikle Birleşik Devletlerde literatür¹¹ gelişkin olmakla birlikte, Türkiye'de ten rengi ile ilgili çalışmalar yeni başlamaktadır¹².

Yukarıdaki kavramsal çerçeve kısmen Afro-Türkler örneğine uygulanabilir. Afro-Türklerin deneyimleri, renkçilik olarak adlandırılabilir; ayrımcılık ve ırkçılık ile iç içe geçebilmektedir. Bedenin neyi işaretlediği ve neyin sınırını oluşturduğu ise bulgulardan sonra sonuç kısmında tartışmaya açılacaktır.

İzmir ve Çevresinde Yaşayan Afro-Türkler ve Ten Rengi Ayrımcılığı

2014 yılında İzmir merkez ve Afro-Türklerin yoğunlukla yaşadığı Torbalı köylerinde gerçekleştirilen alan araştırması, yarı yapılandırılmış soru formu aracılığıyla yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Alan araştırması kapsamında gündelik hayattaki ayrımcılık, kurumsal ayrımcılık, ayrımcılığın mekanizmaları, ayrımcılığın yaş, cinsiyet, sosyo-kültürel durum ve ikamet yeri ile ilişkisi konularına odaklanılmıştır. Mülakatların yanı sıra, Afro-Türklerin yaşadığı köylere, görüşme amacı taşımayan ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 2013 ve 2014 Dana Bayramları sırasında gözlem ve enformel görüşmeler yapılmıştır.

¹¹ Literatür değerlendirmesi için bkz. Burton, L. M., Bonilla-Silva, E., Ray, V., Buckelew, R., & Hordge Freeman, E. (2010). Critical race theories, colorism, and the decade's research on families of color. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 440-459.

¹² Ezgi Çakmak'ın çalışması bu örneklerden bir anesidir. Ezgi Çakmak, İstanbul'da Afrikalı göçmenler hakkındaki çalışmasında, göçmenlik, ten rengi ve beden ilişkisi üzerinde durmaktadır (2013) ve siyah bedenin ne şekilde okunduğunu analiz etmektedir. Ona göre, "deriyi bir sınır hattı" olarak kurular; beden bir işaret olarak okunur. Burada işaret edilen göçmenlik ve yabancılıktır; sonuçta da iki taraflı bir dışlama mekanizması oluşur.

Sokak ve Kamusal Alanlar

Ten rengi sebebiyle, sokakta sözlü tacize ve bakışlara maruz kalmak, kırsal ve kentsel alanda farklılık göstermektedir. Köy ve ilçelerde yaşayanlar, bu tür davranışlara ya hiç maruz kalmadıklarını ya da nadiren maruz kaldıklarını belirtmektedirler. İlçe ve köylerin Afro-Türklerin doğdukları-büyüdükleri yerler olması sebebiyle, buralarda tanınıyor ve biliniyor olmaları, gündelik olarak sokakta tacizi engellemektedir. Ancak, kent merkezinde, hem tanışıklık ve akrabalık ilişkilerinin sokakta kaybolması hem de siyahların genel nüfus içinde sayılarının az olması sebebiyle “dikkat çekici” olmaları, kentte söz konusu tacizin artışına neden olmaktadır. Durugönül, İzmir’de yaptıkları çalışmada, Afro-Türklerin hayatları boyunca en az bir kere sözlü tacize maruz kaldıklarını ifade etmektedir (Durugönül, 2011:169). Bakış, kıkırdama, birbirini dürterek işaret etme gibi taciz eylemleri, sokakta karşılaşılan siyah bedene yönelen tepkilerdir.

“Laf atma” olarak tarif edilen sözlü tacizler ise, sıklıkla “Arap” ve “kara” diye seslenmeyi içermektedir. Arap kelimesi yukarıda tartışıldığı üzere, Osmanlı’dan günümüze devam eden bir isimlendirmeyken, bir yandan da Anadolu’da yaygın olan lakap takmanın bir parçası olarak görülmekte ve bir kabullenışı işaret etmektedir. Ayrıca, siyahlara, ünlü aktör/aktristeler, şarkıcılar veya sporcuların isimlerinin sokakta arkalarından bağırılması veya bu isimlerle doğrudan hitaplar yaygındır.

Sokakta maruz kalınan tacizler söz ve yukarıda bahsedilen eylemlerle sınırlı değildir. Daha doğrudan ve aşağılama içeren eylemler de söz konusudur. Örneğin, Seda¹³, Denizli’de bindiği belediye otobüsünde karşısında oturan kadının, Seda’yı fark ettiğinde eliyle yanındaki çocuğunun yüzünü kapadığını ve besmele çektiğini anlatmaktadır.

Kentte daha fazla tacize maruz kalmakla birlikte, küçük kentlerde taciz daha da artabilmektedir. Örneğin, Ordu’da üniversite okumaya giden Sinan, sokaktaki tacizlerin yanı sıra üniversitede rahat olamadığını ve nihayetinde okulu bırakarak İzmir’e döndüğünü ifade etmiştir. Pek çok Afro-Türk, eğitim ya da iş için gittikleri yerlerde önce yabancı olduklarının sanıldığını, Türkiyeli olduklarını söylediklerinde ise bir yandan sempatiyle diğer yandan ise şaşkınlıkla karşılaştıklarını belirtmektedirler.

Söz konusu bakış, dürtme, laf atma gibi tacizler sokakla sınırlı kalmamaktadır; düğün, cenaze, okul ya da hastane fark etmeksizin bu davranışlar tekrarlanabilmektedir. Örneğin, 20’li yaşlarının sonlarında olan Esin,

¹³ Bu çalışmada zikredilen kişi isimlerinin tamamı takma isimlerdir.

düğün davetlerine gitmekten hiç hoşlanmadığını ve mecbur kalmadıkça kendi akrabaları dışında kimsenin düğününe gitmediğini söyledi; bu tür kalabalık ortamlarda bakışların tamamının kendisine çevrildiğini ve bundan rahatsızlık duyduğunu söyledi. Tam da Esin'in anlattığı gibi, Esin, Esin'in iki çocuğu ve Esin'in kardeşiyle birlikte bir düğüne katıldık. Esin'in kardeşinin geleneksel Ege havalarında dans etmesi, Esin'in Türkçeyi çok iyi konuşması (!), Esin'in büyük çocuğunun zeybek oynaması, birbirini dürtmelerle beraberinde, şaşkınlıkla karışık sevinçle izlendi. Bu arada, "Türk mü onlar? Aaaaa! Ama yazık!" konuşmaları da kulağımıza çalınıyordu. Burada "Yazık!" olarak ifade bulan düşünce, "siyah olmanın şanssız ve/ya kötü bir durum olması"ydı.

Kurumlar

Gündelik ayrımcılığın yanı sıra, kurumsal ayrımcılığın olup olmadığına dair sorulan sorulara verilen yanıtlarda, sistematik bir ayrımcılık rapor edilmemiştir. Bu konuda tek bir vaka anlatıldı: Nuray, İzmir şehir merkezinde bulunan bir hastanede, hasta kayıta çalışan memur tarafından sözle tacizine maruz kaldığını ancak olayı hastanenin insan hakları birimine şikâyet ettiğini ve bunun neticesinde memurun uyarıldığını belirtti.

Okullarda ise eğitim ya da idari kadro tarafından yapılan herhangi bir taciz veya ayrımcılık deneyimi anlatılmadı. Ancak, diğer çocukların siyah çocuklara sözlü sataşmada bulunduğu veya alay ettiği durumlarda, okul idaresi veya öğretmenlerin bu durumu hafiflediği ve yetersiz müdahalede bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁴. Bu tür olaylar neticesinde pek çok Afro-Türk çocuğun, eğitimden erken ayrıldığı anlatılmaktadır. Örneğin Mustafa Olpak, okulda akranları tarafından alay edilmenin sonucu olarak okulu bıraktığını belirtmiştir.

Evlilik ve Aile

Afro-Türkler ve olmayanlar arasında karma evlilikler, Afro-Türkler tarafından tercih edilmekte ve sıkça görülmektedir. Beyazlarla evlenme yönündeki isteğin sebebi, cinsel çekimden ziyade, gelecek nesillerin ten renginin açılması ve sembolik beyazlamanın yolu olarak açıklanmıştır. "Çocuklarımız bizim çektiklerimizi çekmesinler" ifadesinde özetini bulan acı ve gelecek nesil için umut, ancak rengin karma evlilikler yoluyla açılmasıyla mümkün kılınmaya çalışılmaktadır. Gelecek kuşakların ten renginin açılması için gösterilen çaba, beyazlaşma sendromu (bleaching syndrome) olarak görülebilir. Beyazlaşma sendromu, sosyal, estetik ve kültürel baskı sebebiyle,

¹⁴ Ten rengi ayrımcılığının eğitim boyutu ve eğitim kadrosunun konuya müdahil olması konusunda ilgili olarak bkz. Hall, R. E. (2016). The Bleaching Syndrome: The Role of Educational Intervention. *Theory Into Practice*, 55(1), 62-68.

kimyasal maddeler, ilaçlar ya da kozmetik ürünleri kullanarak, ten rengini siyahtan beyaza doğru açılması için gösterilen çabayı anlatan terimdir. Beyazlaşma sendromu Afro-Türlere özgü olmadığı gibi, evlilik yoluyla beyazlaşma çabası da başka örneklerde görülebilmektedir. Örneğin, Hindistan'da Hindular hâkim grup olmakla birlikte, ülkenin güneyinde azınlıktadırlar ve güneydekiler tarafından koyu renk tenleri sebebiyle ayrımcılığa uğramaktadırlar. Belirli bir zenginliğe ulaşan erkek Hindular evlenmek için daha açık tenli kadınları seçmektedirler ki bu kendilerine yönelik damgalamayı silmenin bir yolu olarak görülmektedir¹⁵ (Hall, 1995: 179). Boratav ve Eberhard (1951) da yine Türk folklorunda siyah sevgili, siyah eş gibi karakterlerin olduğu hikâyelerden örnekler sunmaktadır. Bu örneklerde, siyahlarla evlenmenin bazen bir sınav bazen de bir ceza olarak tasvir edildiği görülmektedir.

Siyah olmanın ve siyahlarla evlenmenin, geçmişten beri olumsuz anlamlarla yüklü olması, karma evliliklerin bir kısmının boşanmayla sonuçlanmasını anlaşılır kılmaktadır. Yaptığımız görüşmelerde, siyah tenli olanların eşleri ve/ya eşlerinin ailesi ve çevresinde olumsuz davranışlara maruz kalması sebebiyle belirtildiği görülmüştür¹⁵.

Esin, ikinci evliliğini, üçüncü eş olduğu bir beyaz erkekle birkaç sene önce yapmıştı. İlk eşi de beyazmış ve çocukları doğduktan sonra terk edip ortadan kaybolmuş. Şimdiki eşi ile evlenmesinin sebebini ise, bir yandan Türkiye'de boşanmış bir kadın olarak yaşamının zorluklarına ek olarak, siyah, boşanmış ve yoksul bir kadın olarak hayatını devam ettirmedeki zorluğu olarak belirtti. Şimdiki eşinin kendisiyle birlikte sokağa çıkmaktan, düğünlere katılmaktan imtina ettiğini anlattı. Eşi buna sebep olarak ise, "insan içine çıktıklarında" Esin'e sürekli bakıldığını, bunun kendisi için sorun olmadığını ama Esin'in rahatsız olduğu için beraber gitmeyi tercih etmediğini söylemiş.

Damgalanma

Yaptığımız alan çalışmasında, damgalamaya ilişkin birbiriyle çelişik ve farklılaşan pratikler olduğunu gözlemledik. Bu pratiklerden ilki, siyahların yabancı olduğunu varsaymaktır. Elbette, sessiz ve görünmez olan Afro-Türlüklerden habersiz olanlar için siyah Türklerin varlığı "şaşkınlık" sebebidir. Bu sebeple sokakta siyahların arkasından yabancı aktör/aktrist, şarkıcı ve

¹⁵ Bétéille (1967), eş seçiminde koyu ten renginin erkekler için kadınlara göre daha "sorun" teşkil ettiğini belirtmektedir. Erkekler için, zenginlik, meslek ve eğitim, ten rengine göre daha fazla etkili olmaktadır (1967: 453). Ayrıca, ten renginin bir kriter olarak kabul edilmesinde, Hindistan'da bölgesel ve kast farklılıkları da etkili faktörler olarak ortaya çıkmaktadır (ayrıntılı tartışma için Bkz. Bétéille, A. (1967) Race and Descent as Social Categories in India. *Daedalus* (1967): 444-463.1

sporcuların isimleriyle seslenilmekte, nereden geldikleri sorulmaktadır. Bu soruya, örneğin, “Ödemişli” yanıtı vererek ikna etmek kolayca mümkün olmamaktadır. Örneğin, Türkiyeli olduklarını belirtmelerine rağmen, özellikle gençlerin, siyahlarla Amerikan filmlerindeki sözel ve bedensel dili kullandıklarını belirtmektedirler.

Benzer şekilde, Türkiyeli siyahların, Türkiye’de göçmen olan siyahlarla birbirine karıştırıldığı da ifade edilmiştir. Siyahların hepsinin “suçlu”, “uyuşturucu satıcısı” vb. olduğuna dair önyargılardan, Afro-Türkler de payını almaktadır. Özellikle erkekler, İzmir merkezde devamlı olarak polis kontrolüne, aramasına maruz kalmalarının sebebinin siyah olmaları olduğunu belirtmektedirler. Kadınlar ise polisten veya sivil halktan bu tür bir davranışa nadiren maruz kalmaktadırlar. Ayrıca, görüştüğümüz Afro-Türklerden bazıları, siyahların yoğunlukla yaşadıkları yerlerde yaşıyor olmalarına karşılık kendilerinin dış görünüşlerinin yoksul olmaması nedeniyle daha garip karşılandıklarını, siyahların yoksul olması gerektiğine dair bir algının var olduğunu belirtmektedirler.

Performans

Ten rengini bir performans olarak sergilemek zorunda bırakılmak, renkçiliğin sonuçlarından bir tanesidir. Ten rengini, filmlerde gördüklerine benzer biçimde davranmak ve giyinmek, sahnede olmak ve güzellik normlarına uymak biçiminde performe etme zorunluluğu biçiminde kendisini göstermektedir. Özellikle gençler, ten renklerini *olumlamak* ve *kabul edilir* kılmak için performans göstermektedirler. Bu, saçların kıvrıkcık ve kabarık olması veya örülmesi, kıyafetlerin benzetilmesi gibi tamamlama öğelerini içerir. Öte yandan, sürekli olarak, göz önünde olmak, sahnede olmak, çekici olmak gibi bir zorunluluk da içermektedir. Sıradan olmak, bir anlamda, siyah ten renginin dezavantajlarına maruz kalmak anlamını taşımaktadır. Örneğin, Gülden, ortaokulda ten rengi sebebiyle, hak etmesine karşın tiyatro oyununda ancak yan rol alabilmesi nedeniyle sahneden bir daha inmediğini söylemektedir. Abisi ise şarkı ve dans yarışmalarına katılmakta, televizyon dizilerinde rol almaya çalışmaktadır. Abisi ise yaptığımız görüşmede, Alsancak’taki barlardan iş teklifi aldığını ve teklif edilen işin barların önünde yer alan masalarda oturmak olduğunu ifade etti. Dolayısıyla bir yandan, siyah beden, “dikkat çekici” olarak egzotize edilirken diğer yandan da ancak siyahlığını göstererek, performe ederek var olacağını ima etmektedir. Benzer biçimde Ayşe, daha önce pazarlamacı olarak çalıştığını ve *dikkat çekici olduğu için* oldukça başarılı olduğunu belirtmektedir. Siyah erkeklerin turizm sektöründe çoğunlukla animatör olarak çalıştıkları dile getirilmiştir. Animatörlük dışında turizm

sektöründe yalnızca bir kişinin yöneticilik yaptığı öğrenilmiştir. Dolayısıyla siyahlık bir “eğlence unsuru” veya kozmopolit ortamda kabul edilebilecek bir öge olarak ortaya çıkmaktadır.

Beden ve Çekicilik

Güzellik normları ve ideolojisinin siyahların tanımlanmasındaki rolü oldukça önemlidir. Yaptığımız görüşmelerde, özellikle genç kadınlar, bedensel görünüşlerinden memnuniyetlerinden bahsetmişler ve bunun kalabalıkta farklı olarak dikkat çekmeye neden olduğunu memnuniyetle belirtmişlerdir. Çevrelerinden “tatlı”, “çekici”, “farklı” gibi iltifatlar almaları, kadınların güzellik normunu yerine getirmek için çaba sarf etmelerine neden olmaktadır. Saçların örülmesi, rasta yapılması veya kabartılması buna örnek gösterilebilir. Siyah erkekler ise genital organlarına ve hiperseksüaliteye referans eden sözler ve sorulara maruz kaldıklarından bahsettiler. Örneğin Uğur, siyah bir erkek bir gruba girdikten en geç on beş dakika sonra konunun buraya geldiğinden bahsetmektedir.

Siyah bedenin performans ve çekicilik bağlamında değerlendirilmesinin dışında, batıl inançlara da konu olabilmektedir. Üniversite eğitimi için Isparta’ya giden Beyza, Isparta’da çok rahat ettiğini çünkü burada çok sayıda Afrika ülkelerinden gelen sığınmacı olması sebebiyle yerlilerin siyahlara alışkın olduğunu ve dolayısıyla da sokakta rahatsız edilmeden yürüyebildiğini belirtmiştir. Ancak, üst katta oturan komşusu kendisine şöyle söylemektedir: “Ayyy... sen benim uğurumsun. Seni görmediğim gün uğurum kaçıyor. Her gün görün bana”.

Ten Renginde Ton Farklılığı

Ten rengi, yaş, cinsiyet ve yaşanılan yere göre farklı deneyimlenmekle birlikte, rengin tonuna göre de farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Ten renginin tonuyla ilişkili olarak ayrımcı pratik, hem Afro-Türk olmayanlar hem de Afro-Türkler tarafından üretilebilmektedir. Daha çekici, daha güzel, daha kabul edilebilir ten rengi tonları varken, çirkin ve itici olarak belirtilen tonlar da söz konusudur. Örneğin anne ve iki kızından oluşan bir ailede, annenin teni koyu iken kızlarıinki daha açıktı. Kız kardeşler kendi ten renkleriyle ilgili problem yaşamadıklarını ve “farklı” oldukları için mutlu olduklarını belirtirken; annelerinin muhtemelen daha fazla problem yaşadıklarını, ancak tam olarak ne yaşadığını bilmediklerini belirttiler. Yine kız kardeşlerden bir tanesi, en yakın arkadaşının kendisine, “tam kararında senin rengin; daha koyu olmamış Allahtan. ıııııııııı” dediğini ve bu nedenle onunla tartıştığını anlatıyor.

Bir başka örnekte, ten rengi birbirinden farklı üç kardeş, tamamen farklı deneyimler yaşadıklarını anlattılar. Yeliz, Damla ve Yusuf. Yeliz'in ten rengi koyu; Damla'nın rengi melez diye tanımlanabilecek açıklikta ve gözleri yeşil; Uğur ise esmer olarak tanımlanabilecek renkte. Yeliz uzun süre işsiz kalmış; devamlı olarak iş görüşmelerinden olumsuz yanıtla dönmüş. Damla, ablasının görüşmelerden sürekli olumsuz yanıtla dönmesini problemlili bulmuş ve bir görüşmeye onunla birlikte gitmeye karar vermiş. Bu görüşmesinin neticesinde de Yeliz, "yeterince *prezantabl* olmadığı" sebep gösterilerek yine olumsuz yanıt almış. Damla, ancak ablasıyla katıldığı bu görüşmeden sonra ten renginin bir ayrımcılık unsuru olduğunu anladığını, çünkü açık ten rengine sahip olan kendisinin bunu hiç deneyimlemediğini belirtiyor. İlginç olan ise, ablasının daha önce ten renginden dolayı uğradığını söylediği ayrımcı pratikleri göz ardı etmedir. Damla, polis memuru olarak çalışmaktadır. Ancak Damla'nın koyu siyah ten rengine sahip kuzeni Hasan, renginden ötürü mülakatlarda "siyah polis olmaz, dikkat çekersin" diyerek geri çevrilmiş.

Ancak ton farklılıkları ya da ten rengine dayalı ayrımcılık sadece siyah olmayanlardan kaynaklanmamaktadır. Siyahlar arasında da, açık tonlu renkler daha kabul edilir ve tercih edilir görünmektedir. Örneğin, Mehmet, ten renginden dolayı maruz kaldığı ayrımcılığa dair bir hikâyeye anlatırken, yanında oturan Hilmi'yi göstererek "...ah aynı bunun gibi kapkara bir adamdı" şeklinde ifade etmiştir.

Sonuç

Bu çalışma, Türkiye'nin az bilinen topluluklarından birisi olan Afro-Türklerin, ten renkleri sebebiyle günlük hayatta maruz kaldıkları ayrımcı pratikleri ortaya koymaya hedeflemektedir. Ten rengine dayalı ayrımcılık, Amerika ve Hindistan gibi ülkelerde, estetik, hukuk, eğitim ve günlük yaşamdaki etkileri uzun süredir tartışılmaktadır ve bunun neticesinde ise hacimli bir literatür oluşmuştur. Türkiye'de ise henüz ilk çalışmalar yapılmaktadır. Ancak, uluslararası göçün artması ve Türkiye'nin göç sistemleri ve yolları üzerinde önemli bir merkez haline gelmesi sonucunda, Afrika ülkelerinden gelen göçün de artması ve çeşitlenmesi sonucunda, siyahların uğradıkları ayrımcılık üzerine çalışmaların da çoğalması beklenmektedir.

Afro-Türklerin, "siyahlığı", sadece kamusal alanda uğradıkları doğrudan ayrımcı pratiklerle ilgili değildir. Örneğin, sıklıkla, Afro-Türkler ten renkleri ve yoksullukları arasında bağlantı kurmaktadır. "Özellikle Afro-Türklerin sosyal tabakalaşmanın alt sıralarında yer alması ve kölelikten azat edildikten sonra bu

zamana kadar aynı alt sosyal tabaka içinde kalmaları ve çoğunluğunun orta ve üst sınıf dışında kalması, ten rengi ve ekonomik yapının şekillendirdiği bu habitusun bir parçası olarak düşünülebilir” (Akpınar, 2016: 121). Ayrıca, ten renkleri sebebiyle çocukların erken yaşta eğitimden ayrılması ve iş bulmada ortaya çıkan sıkıntılar, yoksulluk ve ten renginin iç içe geçmişliğini göstermektedir.

Diğer yandan ten rengi ayrımcılığı, egemen nüfusun Türkiyeli siyahlardan haberdar olamaması ve bunun getirdiği şaşkınlıkla açıklanamaz. Osmanlı İmparatorluğundan günümüze devlet ve toplumun siyahlara yaklaşımı, daha açıkçası yok sayma ve ikincilleştirme pratikleri, süreklilik göstermektedir. Afro-Türklerin görünmezliği, Türkiye'nin milliyetçi tarih yazımı, Türk olmayan bütün grupları yok sayma ve bütün nüfusun Türk ve homojen olduğu iddiasının bir neticesi sayılabilir. Elbette, “İslam'da kölecilik yoktur” ya da “İslam köleciliği, merhametlidir” ifadelerinde kendisini bulan İslam ve kölecilik tartışması, Türkiye'de, Osmanlı köleciliği araştırmalarına da önemli bir engel oluşturmuştur.

Ten rengine dayalı ayrımcılık konusunda yapılacak araştırmaların artması ve çeşitlenmesi, sadece bu ayrımcı pratiğe maruz kalan grupların deneyimlerini “duyurmak” anlamına gelmez. Tersine, Türkiye'de ırkçılık ve ayrımcılık çalışmaları içinde değerlendirilmelidir. Elbette, ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadele politikaları oluşturmak ve STKlar ve insan hakları aktivistleri için de önemli bir kaynak anlamına gelecektir.

Kaynakça

- AKPINAR, M. 2016. Afro-Türklerde Kimlik: Temsiliyet, Gelenek ve Kolektif. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- BETEILLE, Andre. 1967. Race and descent as social categories in India. *Daedalus*. 96(2), 444-463.
- BORATAV, P. N., & EBERHARD, W. 1951. The negro in Turkish folklore. *The Journal of American Folklore*, 64(251), 83-88.
- BURTON, L. M., BONILLA-SILVA, E., RAY, V., BUCKELEW, R., & HORDGE FREEMAN, E. 2010. Critical race theories, colorism, and the decade's research on families of color. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 440-459.
- ÇAKMAK, E. 2015. Siyah=Yabancı=Göçmen: Afrikalı Göçmenlerin İstanbul Deneyimine Dair Bir Okuma. *İçinde Göçler Ülkesi (169-177) Ayrıntı Yayınları* İstanbul.
- DURUGÖNÜL, E. 2013. Antalya'da Afrika kökenli Türkler üzerine çalışmanın sorunları. *International Journal of HumanSciences*, (10)1, 1401-1411.
- _____ 2011. Turks of African Origin and Citizenship, içinde *Societal Peace and Ideal Citizenship for Turkey*, Lexington Books, Lanham, MD, (159-177)
- _____ 2003. The Invisibility of Turks of African Origin and the Construction of Turkish Cultural Identity: The Need for a New Historiography. *Journal of Black Studies*, 33(3), 281-294
- ERDEM, H. 2004. Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909. İstanbul: Kitap Yayınevi
- FERGUSON, M. 2014. White Turks, Black Turks and Negroes: The Politics of Polarization. İçinde *The Making of a Protest Movement in Turkey #Occupy Gezi* (p. 77-88) Palgrave
- _____ 2010 Enslaved and Emancipated Africans on Crete. In *Race and Slavery in the Middle East*. The American University in Cairo Press Cairo New York.
- GÜNEŞ, G. 1999. İzmir'de Zenciler ve Zenci Folklorü. *Toplumsal Tarih*. 62 (11), 4-10.
- HALL, R. E. 2016. The Bleaching Syndrome: The Role of Educational Intervention. *Theory Into Practice*, 55(1), 62-68.
- _____ 1995. The bleaching syndrome: African Americans' response to cultural domination vis-à-vis skin color. *Journal of Black Studies*, 26(2), 172-184.
- HAMILTON, D., GOLDSMITH, A. H., & DARITY, W. (2009). Shedding "light" on marriage: The influence of skin shade on marriage for black females. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 72(1), 30-50.
- HARRIS, A. H. 2013. Impact of Colorism: Narratives of Black/White Biracial Women's Identity Negotiation at Predominantly White Institutions. Yayımlanmamış Doktora

Tezi. Graduate Faculty of The University of Georgia.
https://getd.libs.uga.edu/pdfs/harris_shauna_h_201308_phd.pdf

- JONES, T. 2000. Shades of brown: The law of skin color. *Duke Law Journal*, 1487-1557.
- MARTAL, A. 2000. Afrika'dan İzmir'e: İzmir'de Bir Köle Misafirhanesi. *Kebikeç*. 10, 171-186.
- OLPAK, M. 2006. Köle Kıyınından İnsan Hikayeleri: Kenya-Girit-İstanbul. İstanbul: Ozan Yayıncılık
- TOLEDANO, E.R. 2010. Suskun ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- _____ 1993. Late Ottoman concepts of slavery (1830s-1880s). *Poetics today*, 477-506.
- _____ 1982. *The Ottoman Slave Trade and Its Suppression: 1840-1890*. New Jersey ve Surrey: Princeton University Press.
- SPYROPOULOS, Y. 2010. The Creation of a Homogeneous Collective Identity: Towards a History of the Black People in the Ottoman Empire". *International Journal of Turkish Studies*, 16 (1-2), 25-46
- ŞAUL, M. 2015. Geçmişten Bugüne Siyah Afrika'dan Türkiye'ye Göçler: Kölelikten Küresel Girişimciliğe. İçinde *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'de Göçler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- www.afroturks.org Sessiz Bir Geçmişten Sesler
- ZILFI, M. 2010. *Women and slavery in the late Ottoman Empire: The design of difference*. Cambridge University Press.